IACOBI GVTHERII

CHOARTIVS MAIOR, VEL DE ORBITATE toleranda.

Ad Annam Robertum PRÆFATIO.

PARISIS,
Apud Nicolavm Bvon, via Iacobæa, ſub ſigno S. Claudij, & Hominis Silueſtris.

M. DCXIII.

IACOBI GVTHERII CHOARTIVS MAIOR, VEL DE ORBItate toleranda.

Ad Annam Robertum PRÆFATIO.

MAGNVM opus omninò & arduum eſt, Anna Roberte, patris pietati acerbiore fato perculſæ, mederi velle. Etenim quicumq; iſtuc conati ſunt, næ illi plærique oſcitantem & dormitantem mœrore nimio dolorem excitare potuerũt, non frangere. Pertinax animi ægritudo eſt,

quæ cum in virum ſapientem cadit, ſubitis remediis opprimi non facilè poteſt. Nam vt ſtomachi, qui lateribus cingitur, vehementes dolores ad perniciem ſæpe procedunt, nec ſanguinis miſſione leuantur: ſic acutiores paterni pectoris morbi, ex immaturo luctu, nullis lachrymis, nulla eloquentia curantur: ſed dandum naturæ aliquid eſt, quod ſolatiis vulgaribus aſſequi, vix Stoicorum principes poſſent. Nunc tamen iam quocumq; feremur, danda nimirum vela ſunt, & ex ipſis mœroris ſcopulis, fractis remis, quacumque arte poſſimus, enatandum: Alcedonia quærenda in tranquillo aliquo mari literarum. Atque vt ij qui tempeſtate iactantur, ſi in deſerta ferantur loca, quouis excepti hoſpitio, quem incuſabant priùs, laudāt Neptunum: ſic tibi domeſtici funeris fluctibus obruto, ſi tectum humile

obtulero, in quo eiectus in littus, appensas naufragorum tabulas perlustres, alienis fortean edoctus exemplis, aduersos fortunæ impetus æquiore animo tolerabis. Eleganter vetus Poëta dicebat:

Animus æquus optimum est ærumnæ condimentum.

Æquitásque illa paribus in rebus, paria iura desiderat ex Rhetorum institutis. Primùm itaque postulo vt æquum in his perlegendis te mihi præbeas, dum ad ea te fori nostri exempla reuocabo, quæ summum illud naturæ ius, bonum & æquum magna ex parte comprobarũt. Nec verò te in hoc primo naturæ conflictu sine oculis & sine mente viuere iubeo: nec ego imperitos medicos volo imitari, qui exulcerant, si sanare non possint: Sed ea de Lodoïco filio tibi charissimo dicere, vt cum leuiter vulnus intumuerit, fomenta

parem quibus tẽperetur, nec ei callus doloris diuturnitate inducatur. Lodoïcus filius abs te tumulum insperatum accepit, quem dare debuisset. Ille, si vita suppeditasset, paternam esset & auitam gloriam, ex omnium sententia consequutus. Ferax adolescentis ingenium, omnibus disciplinis excultum, acerrimũ iudicium, exquisita doctrina, industria singularis. Orsus in foro dicere, duodeuicesimo ætatis anno, celeriter ad maiores causas adhiberi cœptus est: nulla enim tanta causa fuit, quæ non illius patrocinio digna videretur. In illo canescens oratio tua & ad senectutem vergens adoleuerat & quasi virescebat quotidiè, illumq; verborum splendor & copia, suauitas vocis, perfacilè currens oratio, in principibus patronis collocabat. Sed pietas in eo & fides doctrinam adæquauit, quas in celeberrima Tri-

molij principis cauſa, cum in integrum reſtitutionem contra Curiæ ampliſſimæ placitum impetrauit, te præſente, tantas oſtendit, vt meritò Antonius Arnaldus, qui primas tecum in foro tenet, audiente foro, elatus gaudio exclamarit, *Tydides melior patre*. Rogo te, Anna Roberte, hæc vna vox emiſſa ab amico & pręſtanti doctrina viro, nónne tibi fœnus vberrimum præſtitit, omnemq; ſuſtulit querelæ rationem, ſi quando pignus chariſſimum à Deo Opt. Max. repeteretur? Liberos noſtros pignora nuncupamus: atque vt pignoris ius ab intentione dominij ſeparatur, ſi quid humanitùs contigerit, priſtinum domino reſtitutum videtur, qui ſortem cum vſuris grauioribus exſoluit. Quare cum per annos aliquot maiores pignoris tui vſuras acceperis, quas vix vllus alius auderet ſperare: inuerecundè ex bo-

næ fidei iudicio, ampliores præsta-
tiones desiderares. Sed hæc fortè ni-
mis subtiliter ex prudẽtibus nostro-
rum responsis: alia adfero vt sæpius
linamenta mutem, quibus sanguis
ille conquiescat, qui doloris profu-
sione decurrit, nec fori amplius præ-
ceptis supprimitur. Cecidit in cursu
filius: sed in principibus patronis
fuit, forũ tenuit adolescens, famam,
virtutem, gloriam superstites reli-
quit, quas posteri laudent & æmu-
lentur: hoc non est cadere, sed im-
mortalitatem ipsa morte comparas-
se. Præsagibat hoc vxoris tuæ castis-
simæ animus, cum ante dies paucos
issem ad te, qui de re dubia consule-
rem. Nam vt renuntiatum est te ses-
quihoræ spatio in ducis Maynæi ne-
gotiis occupari: de filio multa, vt fe-
rè fit in otio, sumus collocuti. Sum-
mam illius eruditionem commen-
dabam: summam laudabat mater
pietatem.

pietatem. Ab iis ſermonibus digreſſi paullulùm, cum hæc patrem tuum vixiſſe diceret, anxiè quæſiui, qua magnitudine animi fatorum ictus repuliſſes. Fortiter, inquit, vt virum decuit. Hoc, inquam, mihi maximè defuit cùm de patris mei morte eſſet allatum. Eum enim cepi dolorem, vt & remedia fugerem, & recordatione, quaſi morſu quodam, in ſolitudine lachrymas excitarem, in eaſque me ſolicitudinis anguſtias conijcerem, vt Dei tandem miſericordiâ viuam. Inter hos ſermones vtrimque lachrymæ, quaſi imminentis caſus prænuntiæ vltrò exciderunt: & cum ad veſperum prior conſultatio traheretur, meam diſtuli, & receſſi. Qui diligenter mortis prẹſagia notarunt olim, illud fortè non obmiſiſſent, quod domum reuerſus, inter epulas familiæ meæ narrabam. Et neſcio, inquam, vnde illuc noſtra digreſſa

eſt oratio. Vos iuuenes, in liberos intuens, ſi quandò me fata interceperint, Annæ Roberti conſtantioribus exemplis animos confirmate. Quæ enim inſania eſt ad naturæ aut fortunæ crimina relegare, quæ ęquo iure ac lege ita conſtituta ſunt, vt de iis nemo prudens iuſtè queri poſſit? Ecquæ iam bonis omnibus vitæ ratio exoptanda eſt, quæ omnis acerba eſſe poteſt, in hac temporum, quā olim præuidi, infelicitate? Nos ſi quid agimus quo vixiſſe teſtemur, inuidiæ obtrectatio dilacerat. Si forenſem laborem ſuſcipimus, ea iam nobis deuoranda ſunt, vt in negotiis ſine faſtidio eſſe non poſſimus. Duriora certè ſunt illa incommoda quibus aſſueſcere liber homo nullomodò poteſt. Quapropter ſi iuris ſcientia in cauſis agendis ſola verſaretur, nec animus exquiſita illius cognitione ad virtutem effinge-

retur: artem veteratoriam defugerem, prudentiæ honoribus destitutam. Sed nos ea in ciuili iure addiscimus multa, quę extra causam sunt, quæque optimam viuendi rationẽ, quid deceat, quid honestum sit, quid iustum, quid in rebus humanis optandum sit vel fugiendum certiùs edocent, quàm quæ in veteris Academiæ spatiis traduntur ab iis, qui falsam sibi prudentiæ persuasionem induerunt. Pauci enim, vt ad te redeam, Anna Roberte, inter magnates illos sapientiæ magistros inueniuntur, qui filij morte nuntiata dixerint, CADAVER SIT. EFFERATVR. Quod vnum Romani Consulis exẽplum memoratur ab omnibus sapientiæ cultoribus: sed cum tale aliquid contigisset, protinus ab iis repudiatum est. De tolerando dolore, de ægritudine lenienda inter scriptores innumeros ità vnus excellit

M. Tullius, vt ſcriptis ſuis & naturam hominum & philoſophorum doctrinam omnem ſuperarit. Sed vmbratilis illius prudentia minus laudatur, quæ ità in morte filiæ concidit, vt ſtudij fructus ad neminem minùs quàm ad ipſum perueniſſe diceretur. Quantò æquior Choartij maioris & laudabilior mens fuit, qui ea nobis ſcripta dinumerat quæ veram & nõ ſimulatam philoſophiam affectant: ea virtutis exempla prodit, quæ maiores noſtri clarioribus ſuis anteferre non dubitarent? De his nuper cum iuniore Chauuelino collocutus, inſequenti die cùm dimiſſo Senatu illum in foro ſalutaſſem: Ecquid, inquit, de Roberto filio audiſti? Audiui, inquam, illum heri cauſam agentem perornatè & acutê. Tum Chauuelinus. Ab eo fortè ſudorem conſecutus, lateris dolor eſt, quo vexatur. Haud iſtuc

dicas, inquam ego: Etenim adolescentes plurimi populari hoc morbo consumuntur. Imò meliùs spero, ait ille. At ego quidem & melius opto. Abrupit sermonem ex nostris vnus qui ad consultationum cellulas Chauuelinum deduxit. Postera die cum ad illũ à cœna diuertissem, spatiis aliquot in horto confectis, interuenit Bignonius pater. Nunquidnam molestè? ait: Imò, opportunè, inquam ego. At ille: quid vos tandem? Nihil sanè, inquit Chauuelinus, Roberti patris casum querebamur: Etenim vt audimus Lodoïci filij morbus ingrauescit. Tum Bignonius. Eheu! casum acerbissimum meritò doletis, quem dubium & incertum patres solliciti, de suis rebus statuentes, in testamentis abominari solent. Totus certè horreo, inquit, cum impendentes huiusmodi casus in memoriã reuoco: Sed agitedum

iure viciniæ inuiſamus ad eum, vt ſi quid opus eſt, afflictum cóſolemur. Annuebat Chauuelinus: reſtiti ego. Immatura, inquam, conſolatio illa eſt, quæ futura mala prænuntiando, fruſtrà naſcẽtibus illis occurrit. Nos itaque tantiſper hic ſedeamus. Conſenſere illi, & cũ aliquantulum in cogitatione defixi eſſemus omnes, rupit ſilentium Chauuelinus. Non ſinit, inquit, Roberti mœror vt aliò ſermones noſtri conferátur. Filium amiſi pridem, cuius morte dolor me intolerabilis exercuit, & ni ſeruaſſet Deus, iam dudum periiſſem. Labentibus lachrymis & ſingultu interrupta voce affecit meum & Bignonij animum, qui metu quodam perterritus, obmutuit. Ego verò, inquam, ſic exiſtimaui ſemper, malum illud, ſi quidem mors malum eſt, quod prouiſum antè non ſit ſapienti, vehementiùs prudentiam ferire, non oc-

cidere. Nam quantum & quale illud ſit, diuturnitate temporis aut ratione recta ſuperatur. Atque iam indocta vulgi conſuetudo, artifex eſt minuẽdi doloris, quem prudentiores, non ſubleuare ſolùm, ſed tollere nó difficilè ex animo poſſunt. Horum exempla habemus in foro plurima. Nam quæ veteres de ſuis ſcripta reliquerunt, elegantiora fortè ſunt quã vera: noſtra certiora, quæ prior ætas omnis maiore laude digna fateretur. Ex multis vnum afferre poſſum quod rei veritatem declaret. Pericles Græcorum oratorum antiquiſſimus atque eloquentiſſimus, & conſilij publici optimus princeps, cuius in labris poëtæ veteres leporem habitaſſe cecinerunt, & in pectore prudentiam: Ille in Parali minoris filij funere, cum iuſta perſolueret, ita mutatus eſt, vt necopinato mœrore captus, in eos eiulatus eru-

perit, quaſi Bacchantium more, furere videretur. At verò noſter Choartius, qui ex conſuetudine fori & rerum varietate edoctus aduerſa tolerare, cum filium ætate prouectiorem, & à cauſis agendis ad ius ciuile tranſeuntem, leui quodam ac facili lapſu ad Deos peruolaſſe videret: vultu ſemper eodẽ, tranquilla fronte & ſerena, condolentes amicos ea moderatione cõſolabatur, vt nullus illius caſibus ampliùs ingemiſceret, ſed tanti viri virtutibus omnes congratularentur. Vidimus virum, iterum dico, vidimus planè virum, cuius plena literatæ ſenectutis oratio eam nobis prudentiam commendauit, quam velle imitari (quis enim poſſet?) inter non minima prudentiæ exempla ponetur. Hunc rogo vos, cum videmus quem philoſophum non contemnimus? Primus Choartius temporibus noſtris ſequiſ-

ſimum

ſimum hunc ictum aduerſo pectore cùm recepiſſet: cęteros ſingulari ſua prudentia docuit, qua ratione tantas fatorum iniurias poſſent voluntaria quadam obliuione conterere. Nulla orbitas eſt quæ Choartij noſtri ſolitudini poſſit adæquari. Amiſit filium annorum circiter quadraginta; in cauſis illuſtrioribus percelebrem, in cæteris peracutum, facilẽ, benignum, grauem, perurbanũ, cuius interitu forum multis ornamentis ſpoliatum atq; orbatum lugebamus. Sed ea patris magnitudo animi fuit, vt non mortem filij, ſed mortis opportunitatem cogitaret. Etenim ea eſt Dei Optimi clementia, vt cum nullum vitæ terminum conſtituerit, eum tamẽ ponat ſemper, quem opportunum & commodum nouit. At quod in morte tempus illud opportunum aut optandum magis eſt quàm quo perfecta virtus ad gloriæ

cacumen peruecta, altius tolli non potest, nisi ad cœlum diuina quadã prouidentia trahatur? Vt in floribus, qui spectatissimè florent, eos celeriùs marcescere videmus: & rosa, cuius in coronis vsus præcipuus, sponte decidit, si tardiùs decerpatur: Sic in vita est eorum, quos vt virorum flores suauitate virtutis charissimos habemus. Hi enim ea maximè hora diuinitus leguntur, qua pulchritudo gloriæ si canesceret, venustatis aliquid deperdere posset aut dignitatis. Atque hoc plærumque experti sumus, vt non posset in eo vita diuturna esse, qui maturitatem gloriæ & ingenij celeriter esset assecutus. Præclarum carmen illud est, quod de viris huiusmodi poëta canit.

Ostendunt terris hōs tantū fata, neq; vltrà
Esse sinunt.

Hîc Bignonius. Dura lex profectò quam nobis natura præscripsit, quæ

cum parentibus dulcissimos filios eripit, altius infigit, paterni affectus aculeos, qui nulla ratione conuellãtur: sed vel illa ipsa cogitatione eas perturbationes mouent, vt parentes metu oppressos, infelicissimos reddat. Ad hæc ego. Noli, inquam, Bignoni doctissime, præmatura accusatione naturam lædere, atque abominari ea, quæ si acciderent, ad Choartij prudentiam recurrendum esset. Quid enim in naturæ legibus aut accusare meritò possumus aut dolere? An ab ea stipulati sumus filios immortales, aut promisit illa ad extremam vsque hos senectutem perducere? Primum si cupias, impetrasti. Iam enim filium immortalẽ habes, cuius ea sunt ingenii monumẽta, vt nemo eius ætatis sit adolescens ad virtutem natus, qui non lubens vitã cum Hieronymi tui gloria commutaret. Sed de illius laudibus neq;

hic locus est vt multa dicantur, neq; plura dici possunt, quàm quæ postera ætas memoriâ celebrabit. Nunc de iis loquor, quos eo ordine, quo natura iusserit, sequi nos oportet: Quorum è corporis vinculis liberatus innocens animus, cùm inter homines esse desiit, in Diuorum numerum facilè recipitur. Cum igitur perbeatos illos verè credimus qui eum vitæ finem habuerunt, quid iam est quod lugeamus? quid turbamur? quid torquemur? An quieti Illorum inuidemus, quos scimus perpetuò viuere felices? Quod si ab Inferis, vt aiunt, illos excitare possemus, nónne imprudenter illorũ à nobis Manes læderentur? Quæ enim imprudentia esset, immortalem animum ad caducam & miseram vitam reducere, & conditione dissimili arma aurea æneis vilioribus permutare? Nescit paterna pietas, omninò ne-

ſcit, vel quid doleat, vel quid de natura queratur: nam ſi quid dolendũ eſt (quod in homine vulgari tolerari poſſet) in eo qui in fori prudentia exercitatus eſt, nullomodò eſſet ferẽdum. Solet vulgus mala conſuetudine, in luctu domeſtico ad aliquam animi deformitatem venire, vt cum æterna & diuturna in illo inſideat opinio doloris, aliis miſerandum, aliis ſe præbeat irridendum. Vulgus voco non ſolùm plebeculam, ſed eos omnes animos, qui in prudentiæ officina non ſunt perpoliti. Quæ cum in foro maximè diſcitur, quod doloris aliis, nobis imprudentiæ peccatũ eſſet, quod rerum imperitiæ ſolet aſſignari. Ea porrò grauis exprobratio ſemper iis eſſet, quorum prudentia quotidie in aliorum periculis depellendis occupatur. Sæpe ego audiui Choartium dicentem malos conſultores eos eſſe, qui ſibi rebus in ad-

uersis consulere ipsi non possent. Nam qui suis vulneribus in acie miles pauidus exanimatur, nec honestè cadere potest, nec vincere, nec viris fortioribus imperare. Qui militant in foro, principes patroni, ancipiti causarum fortunæ assueti, quî possent prudenti consilio aliorum periculis occurrere, si sua ipsi nec ferre possent nec prȩuidere? Sæpenumerò accedit pater mœstissimus de filij forte hæreditate quȩsiturus: hic plorans & eiulans consilium petit, quo modo delatam sibi ordine præpostero hereditatem tueatur. Multa de filio loquitur quæ vulgares illos animos facile commouerent. Non minimum est Iurisperiti officium, antequam de iure respōdeat, patris pietatem paucis collaudare, & doloris acerbitatem delinire. Si verò prudens ille qui consulitur, præteritorum recordatione perturbetur, &

iuris & facti ignorantia, fallet & falletur. Hoc si accideret, ecquã de fori prudentia opinionẽ litigatores conciperent? Consilium petunt, non lachrymas, iurisperitum quærunt, nõ ægritudinis socium, qui domestico luctu impeditus, non possit apertè rem, de qua quæritur, explicare. Sed imbecillior fortè hæc ratio est, quæ ab ijs quæ rarò accidunt, peti nõ debet: Fateor illud quidem. Iam ergo ad fortiora recurramus, & desertis fori septis, quasi in Lycæo naturæ causam expendamus. Primùm, quid aliud est ægritudo, quàm opinio doloris, quæ mala consuetudine comprobatur? Etsi ratione pugnandum sit, audacter assero, quicquid sine ratione fit, illud honestum esse nullo modo posse: vel certè quod contra rationem est, imprudentiæ annumerari. Ratio enim naturæ lex est, quæ & legum ciuiliũ anima præ-

dicatur. Atq; vt Martiano ex Demosthenis sententia, lex est, inuentum ac munus Deorum: Sic Philoni ratio, donum Dei nobilissimũ, quo ornati, à carceribus ad metam vsque vitæ stadium percurrimus. Qui ergo per hoc vitæ curriculum, decursis virtutis & gloriæ pluribus spatijs, ad metam celeriùs prouecti sunt: hoc illi nobilissimo diuini muneris dono consequi videntur ex legis naturæ præscripto. Quæ quidem lex & communem sponsionem continet, & purè concepta est, vt confestim vita debeatur, cùm petitur. Quare inciuile admodùm esset, illud quod generaliter constitutum est, contra rationem singulari aliquo iure tollere. Docent philosophi rationes illas esse fortissimas, quæ ex proprijs principiis ducuntur, illaq; principia ita certa esse, vt cum eo disputandũ non sit, qui ea negaret, aut de illis dubitaret.

dubitaret. Tale illud noſtrum eſt. MORS OMNI ÆTATI COMMVNIS EST. Quis hoc Sophiſta negauerit? quis dubitarit? Quod cum ità ſit, inſcientia eſſet, incerta pro certis, falſa pro veris optare vel ſperare. Sed vt Neoptolemus apud Eunium, philoſophemur paucis, atq; rationi ex veterum diſciplina filias duas effingamus, prudentiam & virtutem. In hoc conſiſtendum eſt, vt virtus nihil aliud ſit quàm rationis abſolutio quæ caſus humanos omnes ſibi inferiores putet. Virtus eadem naturæ eſt ratio quam nullus cõſtituere poteſt, niſi ea quæ ſunt, PRIMA NATVRÆ teneat, ideſt, niſi propria naturæ principia nouerit, quæ vſuram vitę dedit tãquam pecuniæ, præſtituta die. Atq; illa naturæ ratio diuina lege regitur aut humana. Si diuinam optimam ducem tanquam Deum ſequimur, ea nobis in luctu

ſolatia ſuccurrunt, vt quas ægritudinis cauſas putamus, illas benignitatis diuinæ certiſſimas notas experimur. Hoc vnum, inquit Bignonius & commonendi gratia dicam & diſputãdi, ſi lubet. Vide ſis Gutheri, ne ſenſu inſuper habito ad rationẽ cõfugere, tutum non ſit, quod Ariſtoteles vanum & abſurdum eſſe credebat, Atq; vt illius verbis vtar ἀῤῥωςίαν τῆς διανοίας. Nã quidquid eſt, quod ſenſum habet, id neceſſe eſt voluptatem ſentiat & dolorem: Vt ſenſus, quibus ineſt, eiſdem & dolor & voluptas concedi debet. Quibus verò dolor & voluptas, eiſdem & cupiditas inhæret, quam naturalis affectio comitatur. Hæc ita & dolorẽ diſcernit & voluptatem, quæ aut rectè fugiat aut perſequatur: vt idem eſſe Philoſophi dixerint, ſentire ac intelligere. Mortem omni ætati cõmunem nemo diffitetur: at com-

muni doloris ſenſu in filij funere patrem carere debere, hoc verò cō-tra rationem eſt & legem & naturam ipſam. Principiò enim amorem pręcipuum in eos qui procreati ſunt ingenerat natura, cuius vincula rūpi ſine maximo dolore non poſſunt. Hinc lex quæ ſumma ratione nititur, dolorem iuſtum temperare difficile eſſe non negat, ſed affectioni paternæ nonnihil condonandū imperat & patris pietatem reprehendi vetat. Quare cum virtus & vitium in voluptate & dolore verſentur, qui erepto filio nihil doleret, hunc in maximum animi vitium incidiſſe, à communi ſenſu abhorrere, atq; à virtute alienum eſſe, meritò diceremus. Optimè, inquam, ſi modò hæc rectè tractentur. Nam quæ de ſenſu & ratione adfers, vera quidem illa ſunt in rerum cognitione diſquirē-da, quæ ſenſus beneficio plærumq;

ad intellectum perducuntur. In ijs enim ſenſus cum ratione pugnare poteſt, ſi quod omnibus certò comprobatum eſt, contraria ratione diſputaretur. Vt parentes filios adamare, ignem calidum eſſe, ita certũ eſt & perſpicuum, vt qui contrà ſentiret, nihil ſentiret. Cæterùm quanquam iudicium à ſenſibus oriatur, non eſt tamen in ſenſibus iudicium veritatis, quos omnes hebetes & tardos eſſe Academici arbitrantur: niſi ſi eæ animæ parti iuncti ſunt, cui ratio dominatur. Tum enim ſentire idem eſſe ac ſapere veteres putauerunt, cum ratio ſcilicet ſenſui & ſenſus rationi accõmodatur. Iure itaq; Empedoclis contraria ſentẽtia reijcitur. Nam ſi idem omnino eſt ſapere & ſentire, bruta ipſa quæ ſentiunt, furioſi & amentes ſapere falſò dicerentur. At verò virtus ais, in voluptate & dolore conſiſtit: Certè.

Nec voluptatem tamen nec dolorem vllus virtutem dixerit, quæ ex animi perturbatione ſæpius oriuntur. Vt nec voluptas aut dolor qualitas eſt, nullaq; eſt ars voluptatis aut doloris, quibus cupiditas ancillatur. Sed voluptas & dolor in genere infinitorum ſunt. Atque vt voluptas omnis appetenda nó eſt, vt bonum: Sic dolor omnis, vt malum, non eſt fugiẽdus. In vtroque cupiditas plurimùm valet, cuius tria genera tradũtur. Vna enim legitima eſt, vulgo quæſitæ duæ. Legitima ad rationem tendit, & voluntas eſt quæ à ratione nó ſeparatur. At ſpuriæ iram ſequũtur & dolorem & cæco impetu legem & rationem fugiunt, vitiorumque feneſtræ vocantur. Cum ergò dolor ex cupidate naſcitur, illum ſi rationi cóueniat, non improbamus: Si conſuetudine immoderatus ducitur, planè fugiendum putamus.

Itaque ſi vir prudés & in rebus humanis exercitatus filiũ amiſerit, non doloris expers prorſus erit, ſed dolorem moderatus omnẽ animi perturbationem ratione & lege temperabit. Sicque virtus in voluptatibus verſabitur, quæ ex rebus honeſtis capiũtur: & dolor qui propter virtutẽ toleratur, nó fugiẽdus modò nó eſt, ſed quærẽdus. Quod ſi ex filij morte accidat, cum pietatem moueat, non longè à virtute eſt, cum ab illa pietatis ratione viros bonos lachrymabiles Homerus vocet, quorum mẽtes nunquam immodico dolore deprauantur. At qui dolorem in filij funere ſuperauit, quod difficilius, quàm à voluptatibus abſtinere, Hic demũ emeritus prudentiæ miles eſt, cui caſtrorum virtutis diſciplina, vt Paulus noſter loquitur, antiquior eſt, quàm charitas filiorum. In hunc militum numerum relatus Choartius fortiter

vbique pugnauit,& diuinus illius animus, non fomenta doloris, ſed virtutis oblectamenta ex hac cella deprompſit, cum abeunte filio ſumma mentis tranquillitate in Prophetarũ libris exercebatur, & reluctãtes motus, amicorúmq; mœſtitiam ſereno vultu coercebat. Habemus huius viri carmina, quę Ionam etiamnum rediuiuum reddunt, Geneſim nobilitant, multaq; Dei Optimi oracula edunt & exponũt, quæ ciuili admixta prudentiæ, in foro Choartius ad ſummam perductus ætatem, reddit quotidie. In quo humanam rationis legem conſpicio, quam vir ille ſingulari prudentia adornauit. Optimè dicebat Philo humanas leges animatas eſſe & ratione præditas. Nam & mutæ quæ putantur, colloquuntur nobiſcum, viuendi artem excolunt, affectus tractant animorum, quibus per interpretem rationem

ea explicant, quæ tacitam virtutem, disertam efficiunt, non verbis ad ostentationem compositis, sed rebus ipsis, quæ ex prudentiæ actionibus traducuntur. Pessimè prudétem putaremus eum qui Sophistarum more satis loquentiæ haberet, sapientiæ parùm. Nam prudentia non in veteratoria dicendi arte consistit, sed circa res versatur quæ hominem cæteris præstantiorem demonstrãt. Qualem habemus Choartium, cuius virtutes singulas enumerare immensi operis esset, atque adeò super vires meas. Quare hac in re satis mihi est eam prudentiæ partem mirari, qua filij optimi luctũ temperauit. Choartius filius ætate in media, florentibus rebus vita decessit, vxorem reliquit cum liberis septem, quorũ maior natu vix septem annos attigerat: atrocissimum orbitatis vulnus illud est non propter recentem memoriã

clarissimi

clarissimi patris quæ nunquam occidet, sed ob liberorum ætatis teneræ infirmitatem multis captionibus multorumque insidijs expositam, quam auorum auxilio & opitulatione posse defendi ad perfectam vsque ætatem, nullus sperasset. Vidi ego cum pax funeri data est, atro vestitu, velatis pro more capitibus, prolem numerosè incedentem, quæ ita me visu ipso perturbauit, vt abiectis armis (quod aiut) terga dederim, & fugitiuam hoc in loco prudentiam senserim, lõgo veluti postliminio reuersuram. Sed quàm fallax mens est hominum, in ijs maximè quæ iubente natura accidere solent. Paruula hęc ætas auorum senectute tutata, eum vitricum nacta est, vt ipsa auis comprobantibus, patrem non amisisse sed recepisse videatur. Sic natura quam nouercam fingimus, semper natura est, hoc est

æquior & conſtantior quàm fortuna, quæ ſine ratione blanditur ſemper aut lædit. Illa verò ſi lege nobiſcũ agat, cũ prouocationis negat auxiliũ, ægritudinis tẽperamẽtũ largitur. Naſci igitur & mori naturæ lex eſt, vel potius lex eſt rationis. Itaq; prudẽter noſtri cũ de conditionibus & demonſtrationibus diſputant, in ipſo tituli capite diem incertum dicunt, cum ità ſcribitur. HERES MEVS CVM MORIETVR, DECEM DATO. Nam diem incertum mors habet, vt natura incertam quoque habet cauſam rationis, quæ certi ſtipulatione iuuatur, certum enim eſt debitüiri. Etenim cum naſcentes vitam naturę reddere promittimus, ex eo quod reddenda eſt, certi ſtipulatio eſt ex Papiniani ſententia, vt cùm petitur ſtatim debeatur. Naturæ iudicio ſiſti nos omnes promittimus, in poteſtate ſtipulatoris eſt diem ponere: cum

promiſſioni noſtræ committimur, vadimoniũ deſerere aut differre nec poſſumus nec debemus. Et quoties dies non adijcitur, præſenti die debetur. Hęc in foro cum Choartius didiciſſet adoleſcẽs, & multo rerum vſu ad ſenectutem firmaſſet, innatam illam prudentiam, quæ in ipſa ſenectute adoleſcit: nuſquam naturæ extrema, & inimiciſſima iura putauit, ſed æquè illius leges tutatus eſt admiranda virtute. Hoc tamen ſingulare in illo eſt, quod Talæum adſciuit generũ ſibi, qui & fratrem referat in cauſis agendis, & ſocerum in conſultandis aſſequatur, eoſque nepotes dederit qui patris, aui & auunculi ſimiles eſſent: quorum alter in foro nobilis à Præſide Maximo cum in maiore cauſa peroraſſet, iudicio curiæ laudem non minimã publicè promeruit. Alter ex Sorbonæ doctiſſimæ & ſanctiſſimæ diſserta-

tionibus acutiſſimis, eam laureã expectat, quam doctorum omnium ſuffragiis ia iã adeptus eſt. O te Choarti felicem! ſeu mortuum filiũ quæramus, ſeu rediuiuum illum tecum in nepotibus contemplemur. O te beatum! qui ea prudentiæ & virtutis exempla tradidiſti, quæ prudẽtes noſtri cæteri admirati, poſtea imitarentur. Etenim vt virtutis tuæ imitamẽta, ſic doloris cauſæ non defuerunt fori Principibus, quorum hoc vnum fatum ferè fuit, vt immatura liberorum morte vexarentur. Antonius Oiſellus alter parens meus, quem virum omni eruditione & virtute prẹſtantem magnus Cuiacius agnoſcit, Petri Pithoei amicitia ſtrictior poſteritati commendat, Maiora omnia Galliarum Tribunalia venerantur, Oiſellus ille filium alterum natu maiorem in Pariſienſi curia Senatorem meritiſſimum extulit; ſed idem tan-

quam ex incendio fortunæ effugiés, ad naturæ leges ſe contulit, quæ rationis præſidio munitæ grauiſſimos luctus acriter repulerunt. Ille ipſe Petrus Pithoeus popularis meus, vir ſummo ingenio, ſumma prudentia, ſummo ſplédore & gratia præditus, cuius doctrina ſingularis, ſpectata pietas & fides à nobis atque ab exteris omnibus ad miraculum vſq; prędicatur, filios quatuor quos ex vxore ſuſtulerat, acerbo fato ereptos omnes vidit. Sed huic virtutũ omniũ & literarũ optimo parenti, plures liberos elegãtior doctrina ſubſtituit. Vix enim vllus eſt eorum qui meliores literas attigerũt, qui Petrum Pithoeum & probitatis & eruditionis reconditę patré nõ agnoſcat, illiuſq; nomen non reuereatur & colat. Magni Cuiacij de illo iudiciũ facit, vt diſcipulo præſtãti doctiſſimum magiſtrũ coniungam. Hic filij vnici funus

prosequutus est, & quamquam fo-
rensi luce caruerit, cum in iuris of-
ficina perfectus magister prudentiæ
cōparandæ vixerit (nam in eius scri-
ptis lîtera nulla est, quæ multorum
voluminibus non debeat anteferri)
eam præterea gloriam ex domestico
luctu consequutus est & modera-
tionem, quam fori patroni postmo-
dum edocti sunt & æmulati. Chau-
uelinus major Choartij generi &
filij senatoris integerrimi interitum
expertus est:. Hunc fori nostri alte-
rum Scęuolam omni parte humani-
tatis dixerim hominem perfectum,
cuius indulgentiam laudamus, quæ
neruos prudentiæ nusquam debili-
tauit. Ordinem non sequar quem in
morte natura non seruat. Tu Chau-
ueline, filio moestas exequias cele-
brasti: Comprehendit manum, at-
que hic interfatus Chauuelinus, cū
suspirium altè petiuisset, suspexit in

cœlum: & nunquam, inquit, ex animo meo discedit charissimi filij memoria: sed gratias immortali Deo habeo maximas, qui id mihi solatij præbuerit, vt cum me hominem esse meminissem, nihil à me, & Terentianus senex, humani alienum putarem. Diuinis itaque & humanis legibus eruditus, quas percurristi, cũ à propheta rege viderem filios oliuarum nouellis comparari: ex Iaboleni responso edoctus sum, oleam immaturam plus habere reditus, quàm si matura legeretur. Quare Dei Optimi prouidentiam veneror, qui eam nostris ætatibus tempestiuitatẽ dedit, vt solus norit, quæ opportunior vberiores fructus ferat. Nec vero, inquam tu solus nosti hęc quæ aliis multis nimis fortè perspecta sunt. Nam vt dicebamus pleriq; in foro clari & magni reliquias vnicorum condiderunt, quos vnicè di-

ligebant. Manguinius noſter qui à iure ciuili inſtructiſſimus, eum ordinem in foro obtinet, quem præſtantes patroni, vnicum habuit filium & amauit: hunc mors importuna patri præripuit. At ſeptuennem illum, dices, verum id quidem: ſed vt gratior ætas tenera nobis eſt, ſic fatum acerbius cùm ictu vno ſpes omnis liberorum occidit. Buthillerium non taceo quem omnes amamus meritiſſimò pro eius ſingulari doctrina & eximia ſuauitate. Huic generũ mors eadem abſtulit, qui non minimam in fori exercitationibus laudem ſibi conciliarat, & ſocerum non vulgaris ſcientiæ Pontificem exhibuiſſet aliquando, ni fatis conceſſiſſet. Tam moderatè Buthillerius, tam prudenter, tam conſtanter filiæ viduitatem ac ſolitudinem ad naturæ leges reuocauit, vt ab ipſo Choartio maximè laudaretur. Quid de Lodoïco

Doleo dicā? qui cum primas in caussis egerit per vicennium, ijs literis exornatus, quæ grauitatem vitæ & integritatem decorant: quem summa prudētia in Christianissimi principis consilium assumpsit, atque ijs affecit honoribus qui virtutis præmiū aliquod cōtulerunt: Hic charissimo genero in supplicum libellorū curia præsidi, iusta persoluit, viduáque filiam recepit intra coniugij annum. Dolæum in patronorum numero colloco, cuius animum aucta dignitas non immutauit, quin partam in foro gloriam vt præcipuam semper tueatur. Ad multam noctē cùm hunc sermonem produxissemus, in crastinum reiecimus, qui cū tacitus effluxisset, perendie in eundē conuenimus locum, sed vt assedimus, Robertum filium vixisse nuntiatum nobis est. Illicò Bignonius. Si quid habes Gutheri ex sermonibus

hesternis reliqui, tute obloquere, fauentes adsumus: Verùm vt veteres leges sua vetustate consenescunt & nouis aliis sæpè tolluntur: sic adhibendæ nobis eæ sunt rationes, quas audiuimus nunquam, legimus nunquam. Nam quæ audita aut lecta sunt, succurrunt vltrò, sed ab acerbis cogitationibus animum non abstrahunt satis. Tum ego: A Roberto patre eas rationes repetere possum, quas requiris. Ille enim in suis rerum iudicatarum libris, qui præcipuam fori disciplinam continent atq; explicant, in eam primùm controuersiam incidit quę contra patrem mota est, cum pietas scilicet contra pietatem contenderet, & quæreretur: Vtrum legata ad pias causas legitimam patris portionem in filij hereditate minuerent. Legatorum petitionem scindi debere senatus iudicauit. Quod ad naturæ iura porrigi

non poteſt, illa enim præcipua ſunt, & extra cauſam bonorum. Nam vt ſolatij cauſa patrem vocat illa ad filij hereditatem: ſic liberos pereñi lege ſiſti iubet præſtituta die & vocati nulla parentum pietate eximi poſſunt: vt nullam parentibus, natura querelā dedit, quàm ſi quid à liberis ritè factum quidem eſt, ſed nó ex officio pietatis. At illa ipſa inofficioſi argui non poteſt, & parum ſanæ mẽtis eſſe diceretur qui malignè iudicium ſuum intuliſſe illam quereretur. Etenim pietatis omnis ratio a natura ſumitur, & ius noſtrum primum, naturale dicimus. Quicquid ergo natura conſtituit ius primum eſt, quod nouo alio iure tolli nó poteſt. Atque vt legitima portio quæ parentibus debetur, naturæ ius eſt: ſic filiorum mors immatura quę putatur, eodem iure cenſetur. Quare hoc tanquam prudẽtiæ principium

concedendum est. Quicquid natura facit, id illam suo iure facere citra reprehésionem & querelam. Quod si ciuilibus legibus interitum machinari nullus sine capitis pœna potest, vt Socrates ad Critonem dicebat, nec vir bonus dicere audeat, ciuitatem leges suas non rectè tulisse, quia quod lex imperat, iustum semper est. Quis naturę leges vanis questibus violare sine prudentiæ discrimine potest, quæ summa æquitate nituntur? In hominũ legibus si quid durum videatur, vim tamẽ illud obtinet, quia ita lex scripta est: at naturæ iura non scripta, scriptis legibus fortiora sunt, quæ mortaliũ omniũ cõsensu comprobantur. Nunc verò quid ad hanc rem Anna Robertus attulerit, videamus. Pietatis genus aliquod ex Hyeronimo constituit aliquando in parẽtes esse crudelem. Si hoc liberis in parentes licet, cur &

non naturæ liceat ſuo iure vti cum lubet? Mea ergò ſententia hæc eſt, naturę leges ſummam habere ęquitatem: ciuiles à bono & æquo plerumque recedere. Num minus ęqua Papia lex eſt, quæ orbum & ſolitarium patrem, eorum quæ ſibi relicta teſtamento eſſent pluſquam ſemiſſem capere vetuit, altero ſemiſſe multatum? Duriores etiam leges alię que pietatis rationem inter parẽtes & liberos non ſeruant, quales ſunt eę quæ filij inſtitutionem hoc modo conceptam admittunt: *Filius meus impiiſſimus latro, gladiator, heres eſto*, alięq; permultę, quas hoc loco enumerare longum eſſet. Malo in aliis immorari quę ad naturam propiùs accedere videntur, vt ſunt de luctu parentum aut liberorum, qui nullus lege aut iure introductus eſt, ſed ex more maiorum aliquatenùs receptus. Inter maiores

illos, vt Dionysius refert, nonnulli illustres, Diis Patriis ipso funeris die mactarunt victimas, coronas gestarunt, egerunt triumphos. Æschines in Demosthenem inuehitur, quod is septimo die post filiæ mortem hostias immolasset coronatus, albáque veste amictus, quod lætitiæ indicium fuit. Nimis rhetoricè hoc quidem. Nam & Paulus Æmilius duobus è filiis quos solos nominis sacrorum familiæq; heredes retinuerat domi, post dié quintum, quo ex illis funeratus vnus est, de Perseo Rege triumphauit: & alter triduo post triumphum decessit. Vtriusque exitum eo animo Paulus tulit, quem Imperatorem deceret. Nam in sua ad Quirites oratione, *Hanc cladem, inquit, domus meæ vestra felicitas & secunda fortuna publica consolatur.* Ego verò nunc deos oro vt prohibeant, ne publica ca-

lamitas faxit, vt quam acerbitatem fingimus, ſummam tandem felicitatem, grato animo interpretemur. Multa enim nobis impédere videntur, quæ perbeatos illos aliquando fuiſſe probent, qui rerum omnium perturbationem citiùs effugerunt, Mihi non placent illa conuiuia quæ futura ex præſentibus metiuntur, in quibus voces illæ per menſas iactátur. AMICI DVM VIVIMVS VIVAMVS. Gratior eſt Satyrici cœna, in qua larua argentea circumferebatur, quæ moneret nos homunciones nihil eſſe, quos ſalillum animæ non inſulſè comicus ridet. Præſens præſentibus dico, vtinã meus me fallat animus, & præteritorũ meminiſſe debemus & futura pertimeſcere. Qui viuunt dum viuunt, in diem quandoq; vixerint ipſi: Cæterùm cogitemus ea tempora quibus peritiorum ſpes infringetur, lãgueſcet induſtria, affli-

cta & proſtrata dicēdi ratio vel ſcribendi erit etiam luctuoſa. Sed his omiſſis ad naturam redeamus, cuius extremū in iuriſdictione eſt, vt præfinita die moriamur. Quod quidem, quia commune eſt, ſummam habet æquitaté, & ſine cuiuſque indignatione iuſta. Quod enim odium atq; grauis offenſio in naturam concitari poteſt, ſi liberos à parentum complexu auulſerit, vt opportunè illos recipiat in ſuum? Muliercularū conqueſtio hęc miſerationem quandoque captat: Nō adfui, non vidi, non poſtremam huius vocem audiui, nō extremum eius ſpiritum excepi: Inimicorum in manibus mortuus eſt: hoſtili in terra turpiter iacet inſepultus, à feris diu vexatus cōmuni quoque honore in morte caruit. Hæc ſunt figmenta Rhetorum qui cum naturā lædere non poſſint, damnant fortunam: quam Robertus in mor-

te filij

te filij iure accuſare non poteſt. Filius enim ad ſummũ virtutis & gloriȩ forenſis faſtigium euectus ſuperſtitem reliquit optimam conſcientiam, immortalem famam, veros amicos: vt ſi quid dolendum ſit, dolorque in partes innumeras poſſet diuidi, is amicorum eſt numerus, vt poſtquam minimam quiſque doloris illius partem acceperit, totus cõſumatur, nec patri pars vlla relinquatur. Traiano non aſſentior qui patrem ſocium luctus non habere credebat. Nã vbi publicus eſt & tota vrbe peruagatur, domeſticis parietibus includi non poteſt. Hoc verò eſt felicem eſſe, non miſeratione dignũ quod de plebeio homine ſapiẽs Solõ Perſarum regi olim referebat, & ciuem Atticũ fortunȩ regiæ præferebat. Neque enim vita beata dici poteſt niſi confecta & abſoluta: nec poteſt quiſquam aliàs verè laudari

ante vltimum illud vitæ tempus, vt nec ante partā victoriam triumphus decerni. Quare cum in pace Robertus filius excesserit, si verum fateamur, hoc nō est de vita migrare, sed mortem ipsam præmaturo exitu decipere. At verò commune parentum omnium votum est, vt filios superstites habeant, & hoc apud Homerū Hector votū cōcipiebat filiumque non sibi similem solùm sed seipso fortiorem à Dijs immortatibus expetebat illumque superstitem. Sed huncab Vlysse in funere patriæ precepitem datum narrāt poëtæ. Quod fortè esset vitam amittere, quæ ab iis retinetur, qui hanc semel benè susceptam, honestè cum natura posceret, dimiserunt. Incerta est rerum omnium felicitas, caduca, nusquam illæsa, cum Aniculum filium difficillimis temporibus mater profugiens Cæsarodunum Turonum deduce-

ret, effugit cruétas hoſtium manus, quę Lodoïcum Robertum dilacerare in matris miſerrimæ conſpectu potuiſſent. Quod factum cum non ſit, fortunæ benignitas eſt. Quod pacatis rebus domi illum inter complexus abſumptum, eadem mater funera produxit: pietatis ſolatium. quod luctu publico vterque parens elatum illum conſpexit: Hoc certè eſt perfectæ præmiũ virtutis nullis ampliùs fortunæ inſidijs obnoxiũ. Quas ego tot & tantas expertus sũ, vt mortem miſeriarum finem bonorumque perfugium vnũ eſſe putẽ. Quid enim eſt quod omnes boni aut eruditi vitã poſthac diutiùs trahere deſiderent? Iacent ſepultæ vbique literæ, iam virtus ſi qua eſt, & ludibrio eſt, & odio maximo. Scitis vos, vt primùm mei de Iure Pontificio libri prodierunt quantas latentium inimicorum turbas excitarim.

Nouum enim & inauditũ quoddam imperitorum & improborum hominum genus, accurrit vndique qui lippientibus animis librariorum tabernas circumirent, ſcripta dilacerarent, famam læderent. Hic me latinitatis ignarum contemnebat: ille in numiſmatis veteribus dicebat imperitum & fallacem. Hic ea me ſcribere quæ à Lilio Giraldo eſſem ſuffuratus: ille, authorum & verba & mentem temerè vbique immutaſſe. Hinc Græculi otioſi & loquaces & fortaſſe docti, cachinnis ſuis labores noſtros eludebant. Hinc ſcriptorũ greges claſſicum canebant, immenſaque volumina, quîs meam inſcitiam contunderent, pollicebantur, & chartas aliquot librarijs offerebant iniuriarum plenas & laruarum. Hæ minæ ſortis humanę inconſtantiam me docuerunt, improbitatis duritiem, inuidiæ temporum mali-

gnitatem. Maleuolis reſponſum non dedi, cum res ipſa per ſe, ſatis loqui videatur. Si pergant porrò, alius fortè offenſior vncos & clitellas parat, quibus conductitij ſcriptoris iniuriarum ſtercora ad cloacas deferantur, & in Gemonias putrium cadauera literarum aliquãdo trahãtur. Hæc interim mea ſtudia, Anna Roberte, quæ me in curiam olim deducebant, nunc oblectant domi, tum placuerunt plurimùm cum Lodoïcus filius tuum de illis iudicium primus attuliſſet, & primus in foro inter ęquales aperuiſſet, quid de nobis ſentires. Quo magis & illius meminiſſe debeo, teque & Choartiũ cum aliis multis colere, qui eam de libris meis ſententiam tuliſtis, vt ab ea fruſtrà ad minores iudices velit inuidia prouocare. Quare frendat illa & rũpatur, nugetur in librariorum officinis, me nec latinè ſcire, nec pru-

dentiæ artem dignoſcere, quæ recentes plagas ante finitam inflammationẽ purgare vetat. Malim ego ab iis meam in iis ſcribendis imprudentiam accuſari, quàm ob illorum intemperantias, debitam erga te beneuolentiam retardare.

FINIS.

